

МЕЦЕНАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РЕВІЗІЙНОГО СОЮЗУ УКРАЇНСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ У 20-30 РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. Досліджено меценатську діяльність українських кооперативних організацій, проаналізовано та висвітлено фінансування кооперативними організаціями навчання сільської молоді, показано матеріальну допомогу українському населенню. Наголошено, що відсутність державної підтримки ставила українську кооперацію в жорсткі рамки. Вона не отримувала державних дотацій, а навпаки, у своїй праці натрапляла на різного роду обмеження зі сторони державної адміністрації, як центральної, так і місцевої. На практиці капітал, нагромаджений українською кооперацією, походив передовсім із членських внесків і паїв, оплачуваних сотнями тисяч членів.

Ключові слова: кооперативний рух, громадські організації, стипендіальний фонд, кошти, фінансова допомога, фінансування.

Savchenko O. O.

PATRONAGE ACTIVITIES OF THE TEMPORARY UNION OF THE UKRAINIAN COOPERATIVE IN 20-30 YEARS OF THE 20TH CENTURY

Abstract. Examined patronage activities of Ukrainian cooperative organizations, analyzed and addressed the financing of cooperative organizations in the training of rural youth, shows the material help to the Ukrainian population. Stressed that the lack of State support to put the Ukrainian cooperation in rigid frames. She had not received the State dot this, but on the contrary, in his work natraplâla on various kinds of text Committee of the State administration, as the Central and local. In practice, the capital stock of Ukrainian cooperation, came first with membership fees and shares paid hundreds of thousands of members.

Keywords: cooperative motion, Scholarship Fund, funds, financial assistance, financing.

Постановка проблеми. Кооперативний рух на західноукраїнських землях міжвоєнного періоду викликає постійний інтерес сучасних українських дослідників. В умовах загалом несприятливої в той час національної й економічної політики польського уряду українським кооперативам вдалося налагодити ефективну роботу.

Особливістю кооперації став тісний зв'язок із українськими політичними партіями, громадськими і культурно-просвітницькими організаціями. Враховуючи нестабільну економічну ситуацію, така співпраця набувала особливо важливого значення. Універсальність діяльності західноукраїнських кооператорів, їх вміння одночасно досягати комплексу довгострокових економічних, національно-політичних, культурно-просвітницьких цілей у несприятливих умовах, є також джерелом позитивного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На зламі ХХ-ХХІ ст. історія західноукраїнського кооперативного руху почала інтенсивно вивчатися. Лідерство у цьому напрямку наукових студій належить вченим Львівської комерційної академії. Вже 1995 р. С. Бабенко, Я. Гончарук, С. Гелей та інші опублікували підручник з історії кооперативного руху, один із параграфів якого висвітлює розвиток національної кооперації на західних землях України у міжвоєнний період [6].

Також вагоме місце серед історіографічних джерел займають узагальнюючі наукові праці. До них належать навчальні посібники з історії кооперативного руху [6] та історії споживчої кооперації [7], які вийшли у світ в Інституті українознавства імені Івана Крип'якевича у Львові.

В сучасній історіографії зберігається тенденція до конкретизації тематики, зокрема досліджуються окремі аспекти кооперативного руху, або діяльність конкретних кооперативних установ.

На даний час вийшло чимало досліджень з історії розвитку сільськогосподарської кооперації у Західній Україні: Л. Дрогомирецької [8], В. Марочка [9], Л. Родіонової [10], В. Чайковського [11].

Серед узагальнюючих праць початку 2000-х років необхідно відзначити науковий доробок З. Струк, О. Шміло.

Виклад основного матеріалу дослідження. Український народ, в основному селянство, знаходив у кооперації могутню зброю для оборони свого права на існування. Кооперація через уникнення посередництва, розбудову власного промислу і кредиту скріплювала організм цілого народу, надаючи йому засоби для культурного, національного та соціального піднесення. Спільна ідея гуртувала українське суспільство, стимулювала до праці для загального добра. Таким чином, кооперація прагнула до заведення нового ладу, який зміг би забезпечити українцям стабільний розвиток своїх господарств.

Відсутність державної підтримки поставила українську кооперацію в жорсткі рамки. Вона не отримувала державних дотацій, а навпаки, у своїй праці натрапляла на різного роду обмеження зі сторони державної адміністрації, як центральної, так і місцевої. На практиці капітал, нагромаджений українською кооперацією, походив передовсім із членських внесків і паїв, оплачуваних сотнями тисяч членів.

Кооперація фінансово підтримувала українські громадські організації: «Просвіту», «Рідну школу», «Союз українок», «Сільський Господар», вела добродійно-благодійну та меценатську діяльність. Із загального кооперативного фонду виділялися кошти на культурно-освітні справи, освіту молоді, видавництво, стипендіальні фонди, також у фонд Українських інвалідів, надавалася допомога потерпілим від стихійного лиха у краю (повені, зсуву ґрунтів у гірських районах та ін.), виділялися кошти на утримання дитячих садків. Проте всі кошти контролювалися згідно з розпорядженням Міністра Внутрішніх Справ, яке вийшло 29 січня 1937 року, виданим за погодженням Міністерства Скарбу до закону «Про громади від 23 березня 1933 року». Згідно з цим розпорядженням визначався обсяг діяльності громади, використання громадського майна та доходів. Свої доходи «громада мала зуживати виключно» на місцеві потреби, для піднесення культурного, санітарного та господарського рівня села [12].

Громади мали право будувати та утримувати школи, громадські доми з бібліотеками, читальнями, організувати притулки для бідних та бездомних, ремонтувати і будувати дороги, мости, канали, лазні, спортивні стадіони, кладовища, допомагати сиротам, бідним, калікам, інвалідам, підтримувати хліборобство та годівлю тварин, утримувати громадські сади, городи, організувати освітні рільничі курси тощо.

Для впровадження в життя цієї широкої програми селам необхідно було мати своїх фахово-освічених людей: агрономів, ветеринарів, лікарів, вишколених працівників у ділянці освіти і суспільної опіки, фахово-освічених рільників. Проте молодь, закінчивши середню школу, не мала змоги вступати у фахові установи освіти через брак коштів. Тому для часткового вирішення цієї проблеми при кооперативах створювалися «стипендіальні фонди», призначені на фахову освіту селянських дітей, але з певною умовою, що після закінчення установ молодь повинна була працювати у своєму рідному селі певну кількість років для його розвитку, причому з поверненням коштів у «стипендіальний фонд» [13].

Також при Товаристві «Сільський Господар» у погодженні з центральними кооперативами та фінансовими установами створили фонд Хліборобської освіти ім. Тита Войнаровського, завданням якого стало надання стипендій та іншої допомоги на здобуття фахової освіти у хліборобських школах тій молоді, яка не мала змоги навчатися за рахунок власних коштів. Слід наголосити, що Тит Войнаровський зробив великий внесок у розвиток української освіти та культури, сприяв покращенню матеріального становища українського галицького селянства. Він надавав фінансову допомогу молодим людям, які прагнули здобути освіту, а щоб підвищити ефективність сільського господарства, о. Тит був засновником декількох хліборобських шкіл.

В 1938 році у фонд надійшли кошти від Товариства «Сільський Господар» – 500 зл., в тому числі службовці Централі «Сільський Господар» пожертвували – 100 зл., Товариство «Дністер» у Львові – 100 зл., службовці деревного промислу, зокрема І. Левинський – 320 зл., Софія й Андрій Мельники, Львів – 30 зл., директор кооперативу у Львові п. Чубатий – 10 зл., видавництво газети «Діло» – 100 зл. Товариство взаємних забезпечень «Карпатія» – 50 зл., «Народна Лічниця», Львів – 50 зл., Ревізійний Союз українських кооператив» – 100 зл. [14].

У Польщі існували окремі школи для освіти кооперативних працівників. Рух цей був доволі сильний і привів за короткий час до поважних результатів. У шкільному році 1938/39 в Польщі працювали такі кооперативні школи: чотирирічна кооперативна гімназія у Варшаві, чотирьохрічна кооперативна гімназія у Крем'янці, трирічний кооперативний ліцей у Львові, шість однорічних шкіл кооперативної підготовки першого ступеня, а саме: в Наленчові, Варшаві, Познані, Львові, Пинську, Гандзлівці.

Окрім польських, існували три українські кооперативні школи: кооперативний ліцей Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові, однорічна кооперативна школа підготовки першого ступеня в Яворові (Рідної Школи) й однорічна молочарсько-кооперативна школа Маслосоюзу в Стрию. Всі українські школи вважалися приватними і не одержували жодних грошових допомог від держави.

З польських кооперативних шкіл три були цілком державні: школа в Наленчові, Пинську, ліцей у Крем'янці. Всі вони отримували грошові допомоги від шкільних властей, Кооперативної Ради та від самоуправних повітів і воєводств. Допомоги з державних фондів покривали від 8 до 15% видатків польських приватних кооперативних шкіл, субвенції від самоуправ і кооперативних організацій складали від 14% до 30% бюджету тих шкіл. Решту видатків школи покривали з учнівських оплат.

Львівський польський кооперативний ліцей отримував із учнівських оплат 32% своїх доходів, а існуюча при цій школі 1-річна школа 1-го ступеня 30% своїх доходів. Бракуючу решту, понад 20 000 злотих, покривали субвенції кураторії Кооперативної Ради та кооперації.

Для порівняння бачимо, що видатки кооперативного ліцею РСУК, який мав один клас, заплановані на навчальний рік склали суму близько 30 000 зл., оплати учнів становили 8 500 зл., отже приблизно 28%. Решту покривала допомога кооперативних установ. Яворівська кооперативна школа отримала у 1938 році всього 2 400 зл. допомоги від закупівельно-збутової кооперації, решту покривала оплата учнів.

Оплата за навчання у кооперативних школах була різного рівня. В Пинську вона становила 120 зл. за рік навчання, у Варшаві 500 зл., в українському ліцеї – 30 зл., проте бідніші учні отримували знижки, оплата для них фактично становила 15-20 зл. місячно. У Яворівській школі оплата складала від 13 до 15 зл. місячно. Оплата була високою, і це стало однією з причин малої кількості учнів у школах, також немалі кошти витрачалися на прожиття учнів (у Пинську – 30 зл. місячно, у Варшаві – 60 зл., в Наленчові – 25 зл., в Яворові – 25 зл. щомісячно) [15].

Молодь польських кооперативних шкіл мала підтримку з різного роду допомог та стипендій. Це були фінансові допомоги, які надавалися переважно кооперативними установами, також частково приватними особами. Наприклад, у варшавській кооперативній гімназії допомогу отримувало 31% усіх учнів, у львівському ліцеї – аж 44 % (майже кожен другий учень). Найнижча сума допомоги становила 100 зл., найвища – 500 злотих на рік. У польських кооперативних школах навчалося відносно багато дітей селян. В українських кооперативних школах – львівському ліцеї та яворівській однорічній школі I ступеня – навчалося невелике число селянської молоді за відсутністю коштів, тому кооператорами було запропоновано створити загальнокооперативний стипендійний фонд, який функціонував би при Товаристві Українських Кооператорів у Львові для незаможної молоді, яка бажала вчитися у кооперативних школах. Товариство було засноване 22 квітня 1936 року, метою якого було вивчення економіки, поширення кооперативної ідеї та економічних знань. Також товариство займалося науковими дослідженнями в галузі народного господарства, проведенням лекцій із економіки та кооперації, пропагандою кооперативних ідей у пресі. Фондом передбачалося надходження коштів із кооперативів, для цього необхідно було обкласти всі кооперативи, які належали до членів РСУК добровільним податком, що складав 1 % щорічного прибутку на допомогу незаможним учням кооперативних шкіл [16].

Для уявлення про фінансування установ для здійснення їхньої діяльності порівняємо суми коштів, які виділялися товариствам у 1912 році та у 1925 році. Товариство «Просвіта» у Львові в 1912 році отримало субвенцій на 2 450 австрійських крон, «Міщанська Каса» в Станіславові – 100 крон, «Покутський Союз» у Коломиї – 50 крон, «Хлопський Союз» в Калуші – 30 крон, «Союз Кредитовий» у Львові – 1 250 крон, «Народна Торговля» – 3 000 крон, «Руська Каса» в Рогатині – 210 крон, повітове товариство «Городенка» – 50 крон, повітове товариство «Тернопіль» – 100 крон, кредитове товариство в Комарні – 100 крон, «Народний Дім» у Дрогобичі – 100 крон, задаткова каса «Камінка Струмилова» – 50 крон, «Товариство урядників і священиків у Львові» – 100 крон, «Крайовий Союз Кредитовий у Львові» – 1 000 крон, «Народний Дім» у Добромилі – 100 крон, «Власна Поміч» у Домажирі – 5 крон, «Віра» в Тисьмениці – 25 крон, «Союз Спілок» – 2 000 крон, «Земельний Банк» — 300 крон, «Своя Поміч» у Миколаєві – 20 крон, «Віра» в Перемишлі – 20 крон, Руська Каса «Бориня» – 5 крон, «Народна Гостинниця» – 250 крон, д-р Куровець з Калуша – 20 крон, Краєвий Виділ – 2 000 крон.

Разом нараховувалася досить поважна сума – 14 880 90 крон. До неї входило тільки 315 крон вписового і 1 041 крона зі шкільної оплати. Цією квотою утримувалася школа. Якщо взяти дані за 1925 рік, то бачимо наступне: львівські економічні інституції дали разом 600 зл., Українське Педагогічне Товариство – 1 578 зл., а з шкільних оплат мусило прийти аж 15 000 зл. Тобто оплата за навчання становила переважаючу більшість надходження коштів, якими утримувалася школа [17].

У 1933 році Товариство «Просвіта» для функціонування своєї школи в Милованню запросило центральні установи кооперації (Ревізійний Союз Українських Кооператив, Центросоюз, Маслосоюз, «Сільський Господар»), які працювали над піднесенням добробуту українського села. Представники тих установ утворювали Педагогічний Патронат, який працював при Головному Відділі Товариства «Просвіта». Його завданням було здійснювати фаховий нагляд, тобто щоб школи надавали в першу чергу необхідні знання в напрямку розбудови кооперації. Центральні установи надавали фінансову допомогу для розбудови окремих ділянок сільського господарства, в яких установи виявлялися зацікавлені; Маслосоюз – у виробленні молочної худоби, Центросоюз – у годівлі свиней та домашньої птиці і т.п. Педагогічний патронат слідкував за раціональним використанням внесених коштів, а також за тим, щоб кооперативи організовували допомогу для малозабезпечених селян, діти яких навчалися у приватних кооперативних школах (оплата становила 260 злотих).

У напрямі розвитку науки сільського господарства при філії товариства «Просвіта» в Станиславові діяв Опікунчий комітет, у склад якого входили представники повітових і районних установ, що працювали над піднесенням добробуту своїх членів-селян. Цей комітет разом із куратором школи мав безпосередній нагляд над веденням школи і шкільного господарства у Милованню [18].

В організаційній ділянці товариство головну увагу звертало «на організацію читалень, перетворюючи їх в осередок освіти й усяких організаційних починань в громаді не лише освітньо-культурного характеру, але й економічного». Досягнення в організаційній ділянці показують цифри: 85 філій, 2713 читалень, 37 бібліотек, які налічували 13 332 книжок, 33 філіальні мандрівні бібліотеки (1 369 книжок), 1779 читальних бібліотек (208 50 книжок), 50 аматорських гуртків 500 хорів, 100 освітніх гуртків, 100 жіночих секцій, 25 дитячих садків, 50 оркестрів, 100 готових читальних домів [19].

Почесним обов'язком українського громадянства став турбота про матеріальне забезпечення українських інвалідів-героїв визвольних змагань. Передове місце серед меценатів для забезпечення інвалідів займала українська кооперація. Найбільшу суму коштів на допомогу інвалідам дала українська кооперація у 1929 році. Від 850 кооперативів надійшло 23 389 зл. У 1934 році сума становила 29 861 зл., зібраних у краю, при чому 426 кооператив зібрало 8 530 зл.

Місячні пенсії, які виплачувалися з фонду «Українське товариство допомоги інвалідам» становили 5, 8, 10, 20 злотих, що були мізерними. Кооперація також вносила кошти на утримання стрілецьких могил [20].

Кооперація брала також активну участь у духовному розвитку населення. Українське «Товариство письменників і журналістів» визначало кожного року нагороди за найкращі твори українського письменства, які видавалися окремими книжками на західноукраїнських землях і на еміграції. У 1933 році було виплачено 5 нагород по 300 зл., у 1934 р. – суму 1300 зл., у 1935 р. – 400 зл. З коштів, що залишилися з 1935 р. товариство фіндувало нові нагороди на драматичні твори. Кошти на ці нагороди збирало Товариство письменників і журналістів з добровільних пожертв українського громадянства, кооперативних установ та підприємств.

У 1933 році на «Літературний Фонд» приватні особи пожертвували 315 зл., культурно-освітні установи – 35 зл., кооперативні й приватні підприємства (торговельні, промислові, кредитові, видавничі) – 1 235 зл., тобто 78% загальної суми. У 1934 році зібрана сума становила 1483 зл., з чого приватні особи вклали 203 зл., культурно-освітні установи – 30 зл., політичні організації – 150 зл., кооперативні й приватні підприємства – 1 100 зл., тобто 74% від загальної суми. У 1935 році сума становила 1 510 зл., із чого громадяни пожертвували 190 злотих, культурно-освітні установи – 135 злотих, кооперативні та приватні підприємства 1135 злотих, тобто 75% усіх коштів. У 1936 році сума зібраних коштів становила 972 злотих, з чого громадяни зібрали 52 зл., культурно-освітні установи – 20 злотих, а кооперативні й приватні підприємства – 900 злотих, тобто 92 %. В загальній сумі впродовж 1933-1936 років українські кооперативи та приватні підприємства на літературні нагороди виділили 4 360 злотих (від загальної суми 5 550 злотих), що становило 79 %. Цікавим є факт відношення суми пожертв кооперативних підприємств та установ. Отже, на загальну суму 4 360 зл. кооперативні установи та підприємства пожертвували 2 650 злотих, тобто 61 % загальної суми, решту 1 710 зл. склали приватні підприємства, тобто 39 %.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Формування громадянського суспільства на західноукраїнських землях у 20-30 рр. минулого століття супроводжувалося підвищенням суспільної активності. Держава, у складі якої перебували українці міжвоєнної доби, не намагалася вирі-

шувати соціальні проблеми, і тому постала необхідність залучення до цього процесу громадських організацій, зокрема кооперативних, для широкого задоволення потреб українського населення. Вважаємо, що дана проблематика ще недостатньо вивчена й потребує подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Левицький К. Власна поміч. – Львів, 1899.
2. Левицький К. Про шпихліри і крамниці. – Львів, 1893.
3. Левицький К. Про нові спілки господарські. Як їх закладати і вести. – Львів, 1904.
4. Нагірний В. Як собі люди в нужді допомагають // Діло. – 1882. – Чис. 77-81.
5. Танячкевич Д. Як заводити “Правди” на лад закоморської “Правди?” – Львів, 1877.
6. Історія кооперативного руху: підруч. для кооператив. вузів / С. Г. Бабенко [та ін.]; Укоопспілка, Львів. комерц. акад. – Львів, 1995. – 410 с.
7. Історія споживчої кооперації України / М. Аліман [та ін.]. – Львів, 1996. – 247 с.
8. Дрогомирецька Л. Р. Українська кооперація у громадсько-політичному житті Західної України (1920–1939 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2004. – 237 с.
9. Марочко В. Українська селянська кооперація в Україні: історико-теоретичний аспект (1861-1929 рр.): автореф. дис. ... д-ра іст. наук. – Київ, 1996. – 43 с.
10. Родіонова Л. Особливості розвитку ринкових відносин у західноукраїнському селі в 20–30-х рр. ХХ ст. // Наук. зап. Терноп. держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: історія. – 2003. – Вип. 3. – С. 214-217.
11. Чайковський В. Сільськогосподарська кооперація у Західній Україні (1920–1939 роки): автореф. дис. ... канд. екон. наук; Терноп. акад. народ. госп-ва. – Тернопіль, 1995. – 24 с.
12. Творім стипендіальні фонди при громадах // Господарсько-кооперативний часопис. – 1937. – Ч. 12. – С. 3.
13. Фонд хліборобської освіти // Господарсько-кооперативний часопис. – 1938. – Ч. 10. – С. 4.
14. Польське і українське кооперативне шкільництво. Проект стипендіального кооперативного фонду
15. Поміч учням кооперативних шкіл // Господарсько-кооперативний часопис. – 1939. – Ч. 18. – С. 4.
16. Про удержання торгівельної Школи // Господарсько-кооперативний часопис. – 1925. – Ч. 48. – С. 5.
17. Посилайте сільські діти до сільсько-господарської школи // Господарсько-кооперативний часопис. – 1933. – Ч. 7. – С. 2.
18. Ювілей просвіти // Господарсько-кооперативний часопис. – 1926. – Ч. 48. – С. 2.
19. Як помагає кооперація українським інвалідам // Господарсько-кооперативний часопис. – 1935. – Ч. 24. – С. 2.
20. Рідні економічні підприємства і рідна література // Господарсько-кооперативний часопис. – 1936. – Ч. 9. – С. 11.